

İslam'ın Doğuşunda
Muhammed ve İnananlar

Fred M. Donner

Bu kitabın yayın hakkı PHOENİX YAYINEVİ'ne aittir. Yayınevinin ve yayıncısının yazılı izni alınmaksızın kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve yayınlanamaz.

İslam'ın Doğuşunda Muhammed ve İnananlar

Fred M. Donner

Orijinal Künye: Muhammad and the Believers *At the Origins of Islam*,
Fred M. Donner, Harvard University Press, 2012.

Çeviri: Ekrem Berkay Ersöz

Editör: Hasan Onat

Kapak ve Sayfa Düzeni: Gamze Uçak

©Phoenix Yayınevi Tüm Hakları Saklıdır.

Temmuz 2021, Ankara

ISBN No: 978-605-7789-17-4

Phoenix Yayınevi - Ünal Sevindik

Yayıncı Sertifika No: 11003

Şehit Adem Yavuz Sok. Hitit Apt. 14/1

Kızılay-Ankara

Tel: 0(312) 419 97 81 pbx

Faks: 0(312) 419 16 11

e-posta: info@siyasalkitap.com

<http://www.phoenixyayinevi.com>

Baskı:

Tarcan Matbaacılık Yayın. San.

Sertifika No: 47663

İvedik Köy Mah. İvedik Cad. No: 417/A

Yenimahalle/Ankara

Tel: 0(312) 384 34 35

Dağıtım:

Siyasal Kitabevi

Şehit Âdem Yavuz Sok. Hitit Apt. 14/1

Kızılay-Ankara

Tel: 0 (312) 419 97 81 pbx

Faks: 0 (312) 419 16 11

e-posta: info@siyasalkitap.com

<http://www.siyasalkitap.com>

İslam'ın Doğuşunda

Muhammed
ve
İnananlar

Fred M. Donner

Alex ve Lucy'e

İçindekiler

Haritalar.....	9
Hasan Onat'ın Anısına	11
Önsöz.....	17
Teşekkürler	21
Teamüller Üzerine Bir Not.....	23
1. İslam'ın Arifesinde Yakın Doğu.....	29
Yakın Doğu'daki Geç Eski Çağ İmparatorlukları.....	31
Bizans İmparatorluğu.....	33
Sasani İmparatorluğu.....	46
Büyük Güçlerin Arasındaki Arabistan	57
Mekke ve Yesrib (Medine)	65
2. Muhammed ve İnananlar Hareketi.....	69
Peygamber Muhammed'in Geleneksel Biyografisi	70
Kaynak Sorunu	82
İlk İnananlar Hareketinin Karakteri	89
Başlıca İnanışlar	89
Dindarlık ve İbadetler	94
Ekümenizm	101
Muhammed'in Cemaat İçindeki Statüsü	108
Apokaliptisizm ve Eskatolojik Yönelim.....	111
Militanlık.....	116

3. İnananlar Cemaatinin Yayılması	125
Kaynaklar	125
Muhammed'in Hayatının Son Yıllarında Cemaat	128
Muhammed'in Halefleri ve <i>Ridde</i> Savaşları	133
İnananların İlk Yayılmasının Karakteri	143
İlk Yayılmanın Seyri ve Kapsamı	157
İlk Yayılma Döneminin Kurumları ve Düzenin Tahkimi	173
4. Cemaatin Liderliği İçin Mücadele, 34-73/655-692	185
Birinci İç Savaş'ın Arka Planı	186
Birinci İç Savaşın Seyri (35-40/656-661)	196
İki İç Savaş Arasında (40-60/661-680)	213
İkinci İç Savaş (60-73/680-692)	220
İç Savaşlar Üzerine Düşünceler	234
5. İslam'ın Doğuşu	239
Emevî Restorasyonu ve İmparatorluk Hedeflerine Dönüş	240
Temel Terimlerin Yeniden Tanımlanması	248
Muhammed'e ve Kur'an'a Vurgu	250
Telsis Sorunu	258
İslami Kült Pratiklerinin Detaylandırılması	260
İslami Köken Öykülerinin Detaylandırılması	262
"Arıp" Siyasi Kimliğinin Oluşumu	264
Resmi Değişim ve Popüler Değişim	267
Ek A: <i>Ümmet</i> Belgesi	275
Ek B: Kubbetü's-Sahra'daki (Kudüs) Yazıtlar	283
Daha İleri Okumalar İçin Notlar ve Bir Kılavuz	287
Sözlükçe	311
Resim Açıklamaları	319
Dizin	321

Haritalar

1. Bizans ve Sasani İmparatorlukları, ykl.: M.S. 565	30
2. Son Bizans-Sasani Savaşı, ykl.: M.S. 610-628.....	56
3. Arabistan, ykl.: M.S. 600.....	58
4. İlk Yayılma Seferleri	158
5. İç Savaşlar	198
6. Sonraki Yayılma Seferleri	244

Hasan Onat'ın Anısına

İslam Peygamber'i Hz. Muhammed hakkında batılı araştırmacılar, çeşitli dillerde pek çok araştırma yayınlanmıştır. Fred M. Donner'in Muhammad and the Believers: At the Origins of Islam (İslam'ın Doğuşunda Muhammed ve İnananlar, ev. Berkay Ersöz) adlı elinizdeki bu kitap, batıda bu türde yazılan araştırmaların en son örneklerinden birisidir. Klasik İslam tarihi kaynaklarının ve ağdaş araştırmaların eleştirisine büyük önem veren Donner, Arap yarım adasındaki toplumsal, siyasi ve kültürel ortamda Hz. Muhammed ve İnanırlar'ının öncülüğünde İslam adıyla bir dinî hareketin nasıl ortaya çıktığını farklı bir bakış açısıyla analiz etmeye çalışmaktadır. Bu kitabın İngilizce'den çevirisinin editörlüğünü Prof. Dr. Hasan Onat'ın üstlenmesi, bu esere başka bir değer katmaktadır. Prof. Dr. Hasan Onat, daha önce İngilizceden Türkçeye çevirilen ve Phoenix Yayınevi tarafından yayınlanan Marshal G. S. Hodgson'un İslam'ın Serüveni (ev.: Berkay Ersöz, İstanbul 2020-03) adlı oldukça önemli kitabın da editörlüğünü yapmıştı. Sayın Hocamızın, ne yazık ki, editörlüğünü yaptığı ikinci eserin yayınlanmış halini görmeye ömrü vefa etmedi.

Fred M. Donner'in İslam'ın Doğuşunda Muhammed ve İnananlar adlı eserini dilimize kazandırıp yayınlayan Phoenix Yayınevi yetkililerini, evirmenini ve editörü kutluyorum. Ayrıca Hocamın vefatının ardından birkaç söz söyleme ve bu

eserin Hz. Muhammed ile ilgili batıda yazılan incelemeler arasındaki önemi hakkında bir değerlendirme yapma fırsatı veren yayınevi yetkililerine, hocamızın öğrencisi ve meslektaşı Prof. Sönmez Kutlu'ya kalbî teşekkürlerimi sunuyorum.

Prof. Dr. Hasan Onat hocamla, 38 yıl önce Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde 4. sınıfta öğrenci iken İslam Mezhepleri Tarihi dersinin hocası olarak tanıştım. Çok değerli Hocam Hasan Onat idealizmi, yüksek enerjisi, ilahiyat alanına kendini adanmışlığı ile hepimizi etkilemiş ve etkilemeye devam etmişti. Ömrünü İslâm'ı anlatmaya adanmış Hocamızın 26 Eylül 2020'deki vefatı bizleri, sevenlerini ve dostlarını çok üzmüştü. İslâm dünyasının değerli bir bilim insanı ve samimi bir müslüman olan Prof. Dr. Hasan Onat; ilahiyatçı ve bilim insanı kimliğiyle İslâm dinini vahiy, akıl ve bilim referansları eşliğinde insanları aydınlatma çabası içinde bir ömür geçirdi. Eleştirel yaklaşım ışığında yeni paradigmlar ortaya koyan ve Kur'an'ın ortaya koymuş olduğu kurucu ilkeler ve kök değerler çerçevesinde İslâm dünyasını birleştirmeye ve yeni bir medeniyet arayışına öncülük yapan bir bilim adamı olan Hasan Onat Hocamızın kaybı 'âlimin ölümü, âlemin ölümü gibidir.' sözünün gerçekliğini bize derinden hissettirdi.

İlahiyatçı ve mezhepler tarihçisi kimliği ile değerli Hocamızın İslâm'a yaklaşımının özünü 'İslâm Ortak Paydası'nda Müslümanları buluşturmak ilkesi oluşturuyordu. Mezheplerin insanları ayrıştırıcı bir özelliği olduğuna her zaman dikkat çekiyor, Müslümanların birlik içinde olması gerektiğine vurgu yapıyor ve Müslümanların mezhep gerçeğini doğru algılamaları için Kur'an merkezli eleştirel bilinci ön planda tutmaları gerektiğini kendi sözleriyle şöyle dile getiriyordu:

'Günümüz dünyasında din alanında yaşanan problemleri anlama ve bu meselelere çözüm üretebilmenin en önemli yollarından biri mezhep gerçeğini doğru anlamaktan geçmektedir. Bunun için mezheplerin tarihi süreçte ortaya çıkan beşeri oluşumlar olduğunun farkına varmak, Kur'an'ın ortaya

koyduğu kurucu ilkeler çerçevesinde konuyu anlamlandırmak gerekmektedir.' (Hasan Onat, 'İslâm Ortak Paydası ve Mezhep Gerçeği', İlahiyat Akademi, 5 Temmuz 2017, ss.11-36, s.1.)

'İslam dünyasında, mezhep çatışmasının önüne geçilebil-
mek için, mezhep farklılıklarından dolayı hiç kimsenin tekfir
edilemeyeceğinin, adı ne olursa olsun hiçbir bir mezhebin
İslam'la özdeşleştirilemeyeceğinin; imanın ve sorumluluğun
bireysel olduğunun ve cennete veya cehenneme toplu rezerve-
stasyon yapılamayacağına bilinmesi ve İslam ortak paydası
bilincinin geliştirilmesi gerekmektedir. Bir kimsenin Müslü-
man olması için Kur'an'da belirtilen temel iman esaslarına
(Tevhid, Ahiret, Nübüvvet) inanması yeterlidir. "Ben Müslü-
manım" diyen bir kimseye, hiç kimsenin "sen ne biçim Müs-
lümansın?" diye soru sorma hakkı yoktur. İslam, hiçbir kim-
senin, hiçbir mezhebin, cemaatin ya da tarikatın tekelinde
değildir. Ayrıca, Cenab-ı Hakk'ın lütfettiği yaratıcı yetileri
etkin kullanarak anlam ve değer üretemeyenlerin, İslam'ın
hayatı ve barışı esas alan, adaleti kurucu ilke kabul eden bir
din olduğunu kavramalarının çok zor olacağına, bu tip kim-
selerin ezilmişliğinin de etkisiyle hem kendilerini, hem de diğer
insanları bir "nesne" gibi göreceklarının unutulmaması lazımdır.
Evrensel Yaratma sürecine "salih amel"le katılmayanlar,
ancak yakar, yıkar ve öldürürler.' (Hasan Onat, 'Mezheplerin
Stratejik Boyutu ve Mezhep Çatışması', hasanonat.net)

Prof. Dr. Hasan Onat, yetiştirmiş olduğu onlarca bilim in-
sanı, halkın güvenilir bilgiye ulaşımına katkı sunacak birçok
faaliyeti ve bilim dünyasına kazandırdığı yapıtlarıyla düşünce
dünyamızı zenginleştiren saygıdeğer bir bilim insanıdır.

Fred M. Donner'in İslam'ın Doğuşunda Muhammed ve
İnananlar adlı eseri, Hz. Muhammed ile ilgili batıda yazılan
kitaplar arasında farklı bir yaklaşımı temsil eder. Donner,
eserinde "İslam dininin kökleri, Arabistan'ın batısındaki Mek-
ke şehrinde, milattan sonra altıncı yüzyılın ikinci yarısında
doğmuş, Muhammed ibn Abdullah adında bir insanın uğraş-

larında yatar.” diyerek Hz. Muhammed’in başarısına vurgu yapar ve eserini Hz. Muhammed ve inananları etrafında oluşan bilgi örüntülerini tarihsel metot eşliğinde irdeleyici bir bakış açısıyla okuyucuya sunar.

Fred M. Donner, İslâm’ın doğuşuna yönelik tarihsel bir kavrayışın edinilmesi için Arabistan dışındaki coğrafyalarda mevcut olan dinsel eğilimler bakımından da incelenmesi gerektiğini söyleyerek tarihsel bağlamın önemini ön plana çıkarır. Bu yaklaşım eşliğinde Donner, birinci bölümde; İslâm’ın Arifesinde Yakın Doğu başlığı altında Yakın Doğu’daki Geç Eski İmparatorluklar olarak adlandırmış olduğu Bizans İmparatorluğu, Sasani İmparatorluğu, Aksum Krallığının dinsel inanç ve yönelimlerinin ana hatlarıyla bir özetini sunar. Ardından ‘Büyük Güçlerin Arasındaki Arabistan ve Mekke, Yesrib (Medine) şehirlerinin İslâm öncesi tarihine değinir.

İkinci bölümde ise yazar ‘Muhammed ve İnananlar Hareketi’ başlığı altında, Hz. Muhammed’in geleneksel kısa bir biyografisini, Hz. Muhammed hakkında bilgi edinilen kaynakların sorunsal boyutunu ve ilk inananlar hareketinin karakterini kendi bakış açısı eşliğinde okuyucu ile buluşturur.

Üçüncü bölüm, inananlar cemaatinin yayılması konusuna ayrılmıştır. Bu bağlamda Hz. Muhammed’in yaşamının son yıllarında cemaat, Hz. Muhammed’in halefleri ve dönemlerindeki önemli olaylar, inananların ilk yayılmasının karakteri, seyri ve kapsamı, oluşturmuş oldukları kurumlar ve düzenin tahkim edilmesi ele alınmıştır.

Eserin dördüncü bölümünde cemaatin liderliği için mücadele, beşinci bölümünde de İslâm’ın doğuşu meselesi farklı boyutlarıyla irdelenmiştir.

Fred M. Donner kitabında batılı bilim insanlarının birçoğunun İslâm dini ile ilgili ileri sürmüş olduğu ‘Hz. Muhammed’in tebliğinin dinsel değil, toplumsal bir reform içerdiği, bu hareketin Hz. Muhammed’in içinde yaşadığı toplumsal ve ekonomik gerilimler tarafından şekillendirildiği’ iddiasına

karşı çıkar. Donner 'İslam toplumsal, ekonomik veya "milli" bir hareket olarak değil, dinsel bir hareket olarak doğmuştu; özellikle de, erdemli davranış sayesinde kişisel kurtuluşa ulaşmaya yönelik yoğun bir ilgiyi içeriyordu. İlk İnananlar sadece kurtuluşu kesinleştirmek için gerekli olan dindarlık ve doğru davranış kavramlarıyla ilişkili oldukları ölçüde toplumsal ve siyasal meselelerle ilgilenmişlerdi.' (s.7) diyerek İslâm'ın dinsel bir hareket olarak doğuşuna işaret eder. Donner'in bu söylemi Kur'an'la birebir örtüşen bir söylemdir. Bu bağlamda Kur'an tevhid inancı ve onun etrafında şekillenen doğru davranış kalıplarına vurgu yapmakta, bu özelliği ile de inancı merkeze almaktadır.

Fred M. Donner, 'Kaynak Sorunu' başlığı altında dikkat çekmiş olduğu Hz. Muhammed'in biyografisine ilişkin İslâm tarihi kitaplarında yer alan malzemenin sorunsallığı oldukça önemlidir. Çünkü tarihsel gerçekliğe ulaşmada verilerin önemi ve sözkonusu verilerin otantikliğini tespit etme yadsınmaz bir husustur. Donner'in Hz. Muhammed'in hayatına ilişkin anlatıların onun yaşadığı dönemden daha çok yıllarca sonra derlenmiş edebî kaynaklardan oluşmasının ve özellikle de tarihsel kaygıdan ziyade dinsel kaygılar eşliğinde oluşturulmuş malzemenin tarihsel tespit açısından sorunlar oluşturduğunu söylemesi, bazı Müslüman tarihçilerin de sözkonusu verilerin bilimsel niteliğini irdelemesi ile koşutluk oluşturmaktadır. Bu konuda Taberî (ö.310/922)'nin meşhur tarih kitabında konuyla ilgili şu değerlendirmeleri örnek verilebilir: 'Benim bu kitabımı gözden geçirenler bilsinler ki, bu eserimde dercedilen her bilgi ve haber, pek azı hariç olmak üzere, akli delillere, insanların fikir ve akıllarıyla düşünerek buldukları sebeplere dayanmayıp, ancak senetleriyle ravilerini gösterdiğim haber ve rivayetlere dayanır. Çünkü geçip gidenlere ve sonra gelenlere dair olan haber, olay ve hadiselerden her biri, bunları gözleriyle görmeyen ve o zamanları idrak etmeyenlere, ancak o halleri gören ve işitenlerin haber vermeleri, o haberleri naklet-

meleriyle bilinir, akıl ve fikir ile bilinmez. Geçip gidenlerin bazılarına dair naklettiğimiz haberlerin bir kısmını doğru ve hakiki bulmayıp inkâr edenler veyahut çirkin sayanlar bulunursa, onlar bilsinler ki, bu haberler tarafımızdan uydurulmadan râvilerce bize nakledilmiştir. O haberler bize nasıl nakledilmiş ise, biz de o şekilde alarak dercediyoruz' (Taberî, Milletler ve Hükümdarlar Tarihi, çev. Zâkir Kadiri Ugan -Ahmet Temir, İstanbul: MEB Yayınları, 1991, s.7-8) diyerek bu hususa dikkat çekmiştir.

Kaynakların güvenilirliği bağlamında Donner'in Hz. Muhammed'in hayatı ve erken dönem İslâm'ı anlamak için Kur'an'ı en güvenilir kaynak olarak nitelendirmesi, yazarın tarihçi kimliğinin önemli bir görüngüsü olarak okunmalıdır. Çünkü Kur'an'ın otantik olmadığı iddiaları tarihsel bir gerçekliği yansıtmaktan ziyade ideolojik bir bakış açısının ürünü olarak değerlendirilmelidir.

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse Donner'in kitabı, İslâm'ın doğuşu ve inananları hakkında farklı yaklaşım ve yorumlar eşliğinde ele alınmış ve okuyucu için zengin ufuklar oluşturan bir çalışma niteliği taşımaktadır.

Kitabın editörlüğünü yapan Prof. Dr. Hasan Onat Hocamızın kıymetli katkıları eseri daha anlamlı kılmaktadır. Ruhu şad olsun...

Nahide Bozkurt

Önsöz

Yüz yıldan biraz uzun bir zaman önce, meşhur Fransız bilim insanı Ernest Renan (1823-1892) İslam'ın kökenine ve ilk zamanlarına ilişkin bulgularını şöyle özetlemişti: “Öyleyse bütün bunlardan şu biricik sonuca ulaşırız: Müslüman hareketi âdeta dinsel inançtan yoksun bir şekilde ortaya çıkmıştır; az sayıdaki sadık taraftarını bir yana bırakırsak aslında Muhammed, Arabistan'da pek zayıf bir destekle faaliyet göstermiş ve Emevî hizbinin temsil ettiği muhalefeti alt etmeyi hiç başaramamıştı.”

Renan'ın bu beyanı, kuşkusuz onun geliştirdiği fikirlerin aşırı ve nahoş bir ifadesi olmakla birlikte, İslam'ın başlangıcını araştıran Batılı bilim insanları bu fikirlerin çoğunu yıllar boyunca savunmuştur. Muhammed peygamberin (öl.: M.S. 632) ve taraftarlarının esasen din haricindeki etkenler tarafından yönlendirildiği ve 661'den 750'ye kadar hüküm sürmüş olan Emevî ailesinin esasen Muhammed'in hareketinin özüne düşman olduğu yönündeki bu kanılar Batı biliminde bugün bile yaygındır. Renan'ın en müstehzi yorumu –bizim bildiğimiz hâliyle İslam'a dönüşen bu hareketin “âdeta dinsel inançtan yoksun bir şekilde ortaya çıktığı” yönünde yaptığı yorum-genellikle, Muhammed tarafından başlatılmış hareketin itici gücünün “aslında” dinsel inançtan başka bir şey olarak saptanmasına dayanan bir indirgeme süreci yoluyla sinsice maskelenerek, ondan sonra gelen birçok bilim insanı tarafından benimsenmiştir. On dokuzuncu yüzyılın sonunda Hubert

Grimme, Muhammed'in tebliğinin her şeyden önce dinsel değil, toplumsal bir reformcuya ait olduğunu kanıtlamaya uğraştı; W. Montgomery Watt, yirminci yüzyıl ortalarında sosyal bilimlere hâkim olan tutumu yansıtacak şekilde, bu hareketin Muhammed'in içinde yaşadığı toplumdaki toplumsal ve ekonomik gerilimler tarafından şekillendirildiğini ileri sürdü; bunlardan başka, L. Caetani, C. H. Becker, B. Lewis, P. Crone, G. Bowersock, I. Lapidus ve S. Bashear gibi sayısız bilim insanı da bu hareketin aslında dini ikinci planda tutan (dolayısıyla asıl hedefler gerçekleştirilirken gösterilen bir bahaneden ibaret sayan) bir tür milliyetçi veya "yerlici" siyaset macerası olduğunu ileri sürmüştü.

İlerleyen sayfalarda Renan'ın görüşlerinin neredeyse tamamen zıddını ortaya koymayı deneyeceğim. Kanımca İslam toplumsal, ekonomik veya "milli" bir hareket olarak değil, dinsel bir hareket olarak doğmuştu; özellikle de, erdemli davranış sayesinde kişisel kurtuluşa ulaşmaya yönelik yoğun bir ilgiyi içeriyordu. İlk İnananlar sadece kurtuluşu kesinleştirmek için gerekli olan dindarlık ve doğru davranış kavramlarıyla ilişkili oldukları ölçüde toplumsal ve siyasal meselelerle ilgilenmişlerdi.

Üstelik –ve yine Renan'ın ve ondan sonraki birçok Batılı (ve Müslüman) bilim insanının tam aksine– Emevî hanedanı hükümdarlarını, Muhammed tarafından başlatılan dinsel hareketin dışsal açıklarını kendi yararına kullanan kimseler olarak değil, hareketin en önemli hedeflerini gerçekleştirmek için pratik yollar bulmaya çalışmış ve İnananların kendi özgün kimliğine ve dinsel bir cemaat olarak meşruluklarına dair net bir hissiyata ulaşmalarına belki de başka herkesten daha çok yardımcı olmuş hükümdarlar olarak görüyorum. Emevîlerin katkıları olmasaydı, bugün bildiğimiz hâliyle İslam'ın var olması bile mümkün olmayabilirdi.

İslam'ın doğuşuna dair doğru dürüst bir tarihsel kavrayış edinmek için, onu –her ne kadar Muhammed'in yaşadığı ve

faaliyette bulunduğu yer Arabistan olsa da, sadece Arabistan'daki değil- Geç Eski ađ'da Yakın Doęu'nun tamamındaki dinsel eğilimler bağlamında incelemek gerekir. M.S. altıncı yüzyılda komđu ülkelerde mevcut olan dinsel dűşünce akımları Arabistan'a derinlemesine nüfuz etmişti. Bu yüzden İslam öncesi Yakın Doęu bağlamı hakkında kısa bir değerlendirmeye işe başlayacağım (Birinci Bölüm), bundan sonra bir İnananlar hareketinin Arabistan'da Muhammed'le birlikte nasıl başladığını (İkinci Bölüm), Muhammed'in ölümünü izleyen yıllarda İnananlar hareketinin hızla yayılmasını (Üçüncü Bölüm), hareketin ilk yüzyılında onu parçalayan içsel ayrışmaları (Dördüncü Bölüm) ve Muhammed'in ölümünden yaklaşık iki kuşak sonra açıkça İslam olarak bildiğimiz oluşumun bu İnananlar hareketinden nasıl doğduğunu inceleyeceğim (Beşinci Bölüm).

Teşekkürler

Bu kitabın yazılmasına katkıda bulunmuş birçok kurumu ve bireyi takdir etmekten zevk duyarım. ABD federal hükümetine bağlı bir kurum olan Ulusal Beşeri Bilimler Vakfı'na (NEH) ve Amman'daki (Ürdün) Amerikan Doğu Araştırmaları Merkezi'ne (ACOR), 2001 yılında bana NEH/ACOR Bursu verdikleri için teşekkür ederim; bu burs sayesinde, o yılın ilk yarısının büyük kısmını, ACOR'un Amman'da bulunan kütüphanesinin huzurlu ve destekleyici ortamında bu eserin taslağını hazırlamakla geçirebildim. O dönem ACOR'un yöneticisi olan Dr. Pierre Bikai, Dr. Patricia Bikai ve ACOR personeli, özellikle de kütüphane görevlisi Humi Ayoubi, orada bulunduğum süre boyunca verimli ve keyifli bir çalışma yürütmeme yardımcı oldular. Chicago Üniversitesi Beşeri Bilimler eski Dekanı Profesör Janel Mueller, bölüm başkanlığı sorumluluklarımdan kurtulmama tüm cömertliğiyle imkân verdiği için, izinli olduğum bu ayları ve 2002 ilkbaharının on haftalık bir kısmını kitabın taslağını oluşturmak için kullanabildim. Son dönem büyük ölçüde Beyrut Amerikan Üniversitesi'nin Jafet Kütüphanesi'nde geçti, bu güzel kurumun bana epey yardımcı olan personeline de teşekkür etmem gerekiyor. Kütüphaneler ve kütüphane görevlileri arasında en çok Chicago Üniversitesi'nin Regenstein Kütüphanesi'ne ve kapsayıcılığı ve kullanım kolaylığı bakımından emsalsiz bir koleksiyon oluşturmuş olan

Orta Doğu bibliyografı Bruce Craig ile çalışma arkadaşlarına borçluyum.

Okurlar, bu eserin taslaklarını tümüyle veya kısmen okuyup cömertçe eleştirel yorumlarda ve önerilerde bulunmuş olan sayısız dostuma ve meslektaşına şükran borçludur. Çünkü onlar beni birçok gaftan kurtarmış ve kitabın berraklığına, inandırıcılığına ve dengesine epey katkıda bulunmuştur. Geriye kalan kusurlar onların dikkatsizliğini değil, benim inatçılığımı yansıtmaktadır. İsimlerini alfabetik olarak sıralayacağım bu dostlarıma teşekkür ederim: Mehmetcan Akpınar, Fred Astren, Carel Berram, Paul M. Cobb, Hugo Ferrer-Higuera, Mark Graham, Walter E. Kaegi, Khaled Keshk, Gary Leiser, Shari Lowin, Chase Robinson, Roshanak Shaery-Eisenlohr ve Mark Wegner. Dr. Leiser ve Dr. Shaery-Eisenlohr'un hararetle teşvikleri özellikle rahatlatıcı oldu. 2000 yazında yönettiğim, "İslami Kökenler" hakkındaki NEH Yaz Enstitüsü'ne katılan yirmi beş yükseköğretim öğretmene de teşekkür etmek isterim; bu eserde sunduğum bazı fikirleri bu ortamda tartışmaya açmayı başardım, onların tepkileri düşüncelerimi keskinleştirmeme ve bunları bu türden bir kitap hâline getirmeyi denememe yardımcı oldu. Ürdün Üniversitesi'ndeki saygıdeğer meslektaşlarım, Abdülâziz ed-Dûrî, Saleh Hamârneh ve Fâlih Hüseyin'e, dostlukları ve bu projede bana verdikleri, muhtelif sebeplerden dolayı hızımı kaybettiğimde yeniden canlanmama yardımcı olan sarsılmaz destek için çok minnettarım. Meslektaşlarım Touraj Daryae (California Üniversitesi, Irvine) ve Gerd-R. Puin (Saarbrücken), çeşitli fotoğrafları bulmamda bana yardımcı oldular. Nihayet, bilgece öğütleri, sevgisi ve bu kitap dâhil, yaptığım her şeyde beni teşvik etmesi dolayısıyla eşim Carel Bertram'a sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.